

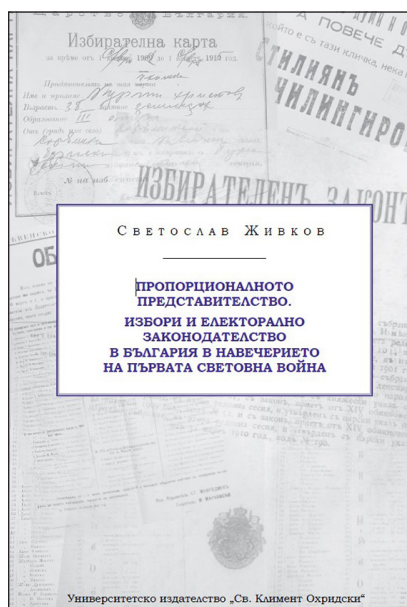
НОВА МОНОГРАФИЯ ЗА ИСТОРИЯТА НА ИЗБОРИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Проф. д.и.н. Веселин Янчев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Електоралната история на България е все още неразработено поле в българската хуманитаристика. До края на XX век практически липсваха задълбочени изследвания върху миналото на българските избори. В последните двадесет години своеобразният вакуум започна постепенно да се запълва. В три от монографиите си проф. Милко Палангурски от Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ разгърна пред научната аудитория спецификите на ранните български мажоритарни системи (Palangurski 2007) и тяхното приложение в избори за Обикновено народно събрание (Palangurski 2008; Palangurski 2011). Изследванията на неговия колега проф. Тодор Галунов запознаха читателите с изборния процес през първото десетилетие на модерната българска държава (Galunov 2014), в периода между двете световни войни (Galunov 2008) и в епохата на комунистическия режим (Galunov 2017). Въпреки това редица проблеми на миналото на българските представителни органи остават непроучени.

В последните години научните дирения на д-р Светослав Живков от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ позапълниха част от нишите. Още през 2007 г. той публикува материал, засягащ ранната история на българското суфражетство (Zhivkov 2006). Други статии и студии на Живков разкриха аспекти на българското електорално минало, като въвеждането на първата пропорционална система (Zhivkov 2018a) и задължителното гласу-

ване (Zhivkov 2018b), функционирането на трите смесени системи в страната (Zhivkov 2019), отражението на войните за национално обединение върху изборния процес (Zhivkov 2021) и пр.

През миналата 2022 г. на книжния пазар се появи и най-задълбоченото към момента изследване на Светослав Живков в сферата на електоралната история – неговата монография под заглавие „Пропорционалното представителство. Избори и електорално законодателство в България в навечерието на Първата световна война“, отпечатана в Издателството на Софийския университет (Zhivkov 2022). Книжното тяло е с обем впечатляващите 552 страници и включва увод, пет глави (с общо дванайсет параграфа), заключение, резюмета на български и английски език, библиография и приложения с електорални карти, графики и снимков материал. В самото изложение са поместени още множество таблици с резултатите от вота за четири камари (V ВНС, XV – XVII ОНС), депутатския им състав, изборното райониране.

Първа глава на монографията представлява очерк върху ранните пропорционални системи и тяхното приложение в европейски и световен мащаб. В нея са проследени „откриването“ на пропорционалното представителство като теоретичен конструкт, неговият дебют и функционирането на иновацията във всичките възприели я (напълно или частично) преди Голямата война страни. Първият параграф на втора глава също има въвеждащ характер. В него на база изследванията на М. Палангурски се обобщават и открояват най-важните аспекти на функциониращата в България до началото на XX в. мажоритарна система и влиянието ѝ върху представителството. Във втория параграф пък се проследява ранната пропаганда на пропорционалната система в страната и първите (неуспешни) опити за нейното внедряване.

Трета глава изследва изборното законодателство на кабинета „Малинов“ (1908 – 1911) и изборите, организирани от правителството на демократите. Задълбочено са изследвани измененията в Избирателния закон от 1909, 1910 и 1911 г. и самият дебют на пропорционалните регулации в изборите за окръжни и градски общински съвети. Четвърта глава е посветена на електоралната политика на правителството на Иван Ев. Гешов. Фокусът тук естествено попада върху „голямата реформа“ от началото на 1912 г., която въвежда изцяло пропорционална система за избори за всички типове представителни органи. Не са подминати обаче и изборите (за V ВНС, XV ОНС, градски и окръжни съвети), организирани от коалиционния народняшко-прогресистки кабинет. Наративът в пета глава се концентрира върху вотовете за XVI и XVII ОНС, при които реално дебютира за парламентарни избори въведената през 1912 г. система.

Множество са приносните моменти в монографията на Св. Живков. Още в увода той демонстрира детайлно познаване на историографията

по въпроса. В цялата книга информацията от предшестващите трудове е използвана адекватно, коректно е цитирана, на места е аргументирано критикувана. Подходът към изворите е също така критичен. Живков е включил в научна употреба широк кръг първични източници – непубликувани архивни материали, преса, парламентарни дебати, статистическа информация и пр. Разказът в първа глава представлява първи за България опит за реконструиране на ранните пропорционални системи като теория и практика. Трябва да посочим, че към момента в българската наука практически отсъстват цялостни изследвания върху еволюцията на изборните регулации в чужбина.

Изцяло иновативни и приноси са вторият параграф на втора глава и останалите три глави на съчинението. В тях авторът концентрира вниманието си върху два кръга от проблеми, практически неразработени в българската историческа наука до момента: 1. Постепенното внедряване на пропорционалната система в България чрез измененията в изборния кодекс; 2. Функционирането на новите регулации до Първата световна война и отражението им върху политическата система, проследено чрез изборен анализ.

По отношение на законодателството, Живков, на първо място, разглежда социално-политическия контекст, в който се инициират важните законови поправки. Авторът проследява явните мотиви, но и скритите причини, които карат българските политици да заменят мажоритарните регулации с техния антипод. Историкът тества някои хипотези, заимствани от политологията – на Карл Брауниас, Стайн Рокан и Карлес Боа, но търси и специфично „български“ предпоставки за необходимостта от кардинална електорална реформа – ролята на „изборната зестра“, т.нар. „личен режим“ и липсата на действително парламентарно управление. На детайлен анализ е поставен цялостният дебат в обществото, открити са позициите на всяка една политическа партия по въпроса и тяхната еволюция. Фокусът тук неминуемо попада върху позициите в партийния печат, но най-вече – върху парламентарните прения. Живков проследява задълбочено „дългия“ път на всяка законова поправка – от характера на първоначалния законопроект, през промените, които му се нанасят в пленарната зала и комисиите, до окончателния текст, обнародван в „Държавен вестник“. Колегата разглежда задълбочено аспектите на българските изборни системи – електорална формула, изборно райониране, магнитуд на районите, изкуствени прагове, формат на гласуване, размер на парламента, но отделя внимание и на другите аспекти на изборното законодателство – избирателно право, механика на гласуване, изборна администрация и пр.

По отношение функционирането на новите регулации, авторът концентрира усилията си в анализ най-вече на парламентарните избори за една „велика“ (V ВНС) и три редовни (XV – XVII ОНС) камари. Във всеки един от

случаите разказът започва с описание на политическата обстановка и продължава с детайлен анализ на всеки аспект от изборния процес: насрочване на изборите, райониране, техническа подготовка от страна на администрацията, издигане на кандидатури (листи), предизборна кампания (платформи, агитации и пр.) и т.н. Изборните резултати за всяка от десетте партии са проследени в национален и регионален (по изборни райони, но и по административни околии) план. Наративът тук разкрива динамиката на взаимоотношенията между партиите, характера на политическите кливиджи, ролята на административния натиск и на корпоративния вот, относителната тежест на всяка партия в национален и регионален мащаб, не на последно място – динамиката във вота за всяка формация и в избирателната активност. На детайлен и критичен анализ са подложени множеството сведения за законови нарушения в изборния процес. Направен е и социален разрез на депутатския състав, посочена е политическата принадлежност на всеки един народен представител.

При анализа си на влиянието на изборните регулации върху политическата система Живков отново заимства методи от сферата на политологията и статистиката. Чрез индекса на диспропорционалност на Галахър той измерва преките последици от реформата върху политическото представителство и отбелязва „пропорционалния“ ефект на новата система. Чрез коефициентите „ефективен брой партии в избори“ и „ефективен брой партии в парламента“ се дава квантифицирана характеристика на партийната система. Стандартното отклонение и коефициентът на вариация (относително стандартно отклонение) са използвани, за да се проследят отклоненията в избирателната активност и партийният вот по райони спрямо средните стойности. В своя по-ранна статия авторът аргументира ползата от прилагането на подобен тип количествени методи в историческите изследвания (Zhivkov 2018c).

Монографията на Живков отделя място и на функционирането на пропорционалните регулации в изборите и за останалите представителни органи – окръжни съвети, градски и селски общински съвети. Дефицитът на детайлна информация в изворите тук възпрепятства задълбочения анализ. Може да се каже, че в това отношение Светослав Живков е постигнал оптималното.

Изводите, изнесени в изследването, са солидно аргументирани. Като водещи причини за ранното въвеждане на пропорционална система в България авторът откроява несправедливите резултати, продуцирани от мажоритарните регулации, прилагани в многомандатни райони (т.нар. блокиращ вот) при силно фрагментираната партийна система и традиционната „изборна зестра“ за управляващите; желанието за парламентарно управление или най-малкото – за засилване политическата тежест на представител-

ните органи; електоралния ръст на антисистемния Български земеделски народен съюз и страховете, които поражда той у традиционните „буржоазни“ партии; стремежа на партийните лидери да си гарантират кресла в парламента и да дисциплинират своите избиратели, но и провинциалните си кадри чрез укрепване на субординацията между вертикалните партийни структури. Не на последно място, Живков разглежда изборната реформа като момент от цялостния стремеж за институционална модернизация на българската държава.

По отношение на функционирането на новите регулации, Живков подчертава закономерността на повечето от ефектите – самостоятелно участие на политическите играчи, по-висока пропорционалност на изборните резултати спрямо подадения вот, хомогенизиране на вота при всяка от партиите, фрагментирани представителни органи, крехко мнозинство за една формация или липса на такова, необходимост от следизборни съюзявания (за разлика от мажоритарната система, когато коалиранията са предимно предизборни). Реформата не успява да постигне крайната си цел – парламентарно управление. Причината според Живков не се крие в нейната природа, а в изключителния момент, в който дебютира тя за парламентарни избори – месеците непосредствено след поражението в Междусъюзническата война. Търсенето на виновници за т.нар. Първа национална катастрофа задълбочава противопоставянето между традиционните български партии по оста „русофили – русофоби“. Общественото недоволство, от своя страна, води до нарастване вота за антисистемните формации на земеделци и тесни социалисти – ръст който пропорционалната система, за разлика от мажоритарната си предшественица, коректно отразява в представителния орган според автора.

Към монографията на Св. Живков могат да се направят и някои забележки. Използването на толкова много имена и топоними налага прилагането на именен и географски показалец. В текста са използвани значим брой термини чуждици. Щеше да бъде удачно повечето от тях да бъдат обяснени в обособен речник. За горна граница на изследването по-подходящ щеше да бъде краят на Първата световна война, а не нейното начало. По време на глобалния конфликт в рамките на излъченото през 1914 г. XVII ОНС настъпват сериозни политически размествания в резултат на разцепленията в Народнолибералната партия и Земеделския съюз и на касирането на депутати по линия на Деклозиевата афера, но те не са отразени в наратива на Живков.

Книгата на Живков представлява сериозен научен труд. Той запълва важна ниша в електоралната история на България, обогатява методологията чрез интердисциплинарния си подход, а чрез задълбочените си анализи и търсенето на причинно-следствени връзки задава модела, по който трябва да се изследва изборният процес в България.

ЛИТЕРАТУРА

- ГАЛУНОВ, Т., 2008. *Избирателни системи и парламентарни избори в България (1919 – 1939)*. В. Търново: Фабер. ISBN: 978-619-00-0170-6.
- ГАЛУНОВ, Т., 2014. *Мажоритарната система и парламентарните избори в България. От възстановяването на българската държавност до началото на деветдесетте години на XIX век*. В. Търново: Фабер. ISBN: 978-954-40-0391-3.
- ГАЛУНОВ, Т., 2017. *Избирателни системи и парламентарни избори в България (1944 – 1989)*. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. ISBN: 978-619-208-114-0.
- ЖИВКОВ, С., 2006. Начало и първи стъпки на движението за избирателни права на българската жена. *Литературен клуб* [online]. 9(102). ISSN: 1313-4124. Available from: <http://litclub.com/library/fil/zhivkov/jeni.html>.
- ЖИВКОВ, С., 2018а. Да бъдем модерни. Рецепцията на пропорционалната система в България в европейски и световен контекст (до Първата световна война). В: И. БАЕВА (ред.). *Държавната идея в модерната епоха*, с. 80 – 95. София: УИ „Св. Климент Охридски“. ISBN: 978-954-07-4559-6.
- ЖИВКОВ, С., 2018б. Изборни реформи в революционно време, или защо въведохме задължително гласуване през 1919 година. В: С. ЖИВКОВ (ред.). *Историята между революцията и еволюцията*, с. 143 – 159. София: УИ „Св. Климент Охридски“. ISBN: 978-954-07-4594-7.
- ЖИВКОВ, С., 2018с. За количествените методи в електоралната история, или как да измерваме избирателните системи? *История*, Т.26, №4, с. 387 – 401. ISSN 0861-3710.
- ЖИВКОВ, С., 2019. Смесените системи за избиране на народни представители в България. Сравнителен анализ. В: С. ЖИВКОВ, Л. КРЪСТЕВ (ред.). *Памет и забрава в историята*, с. 274 – 298. София: УИ „Св. Климент Охридски“. ISBN: 978-954-07-4812-2.
- ЖИВКОВ, С., 2021. Войни, дипломация, избори. Промените в държавните граници и изборният процес в България (1913 – 1920). В: Е. КАЛИНОВА (ред.). *България и Балканите през XX век: Външна политика и публична дипломация*, с.32 – 56. София: УИ „Св. Климент Охридски“. ISBN: 978-954-07-5317-1.
- ЖИВКОВ, С. 2022. *Пропорционалното представителство. Избори и електорално законодателство в България в навечерието на Първата световна война*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. ISBN: 978-954-07-5490-1.

- ПАЛАНГУРСКИ, М., 2007. *Избирателната система в България (1879 – 1911)*. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. ISBN: 978-954-524-562-6.
- ПАЛАНГУРСКИ, М., 2008. *Избори по стамболовистки (1887 – 1894)*. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. ISBN: 978-954-524-661-6.
- ПАЛАНГУРСКИ, М., 2011. *По българските парламентарни избори (1894 – 1913)*. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. ISBN: 978-954-524-789-7.

REFERENCES

- GALUNOV, T., 2008. *Izbiratelni sistemi i parlamentarni izbori v Bulgaria (1919 – 1939)*. V. Tarnovo: Faber [in Bulgarian]. ISBN: 978-619-00-0170-6.
- GALUNOV, T., 2014. *Mazhoritarnata sistema i parlamentarnite izbori v Bulgaria. Ot vazstanoviavaneto na bulgarskata darzhavnost do nachaloto na devetdesette godini na 19-ti vek*. V. Tarnovo: Faber [in Bulgarian]. ISBN: 978-954-40-0391-3.
- GALUNOV, T., 2017. *Izbiratelni sistemi i parlamentarni izbori v Bulgaria (1944 – 1989)*. V. Tarnovo: Sv. Sv. Kiril i Metodiy UP [in Bulgarian]. ISBN: 978-619-208-114-0.
- PALANGURSKI, M., 2007. *Izbiratelnata sistema v Bulgaria (1879 – 1911)*. V. Tarnovo: Sv. Sv. Kiril i Metodiy UP [in Bulgarian]. ISBN: 978-954-524-562-6.
- PALANGURSKI, M., 2008. *Izbori po stambolovistki (1887 – 1894)*. V. Tarnovo: Sv. sv. Kiril i Metodiy [in Bulgarian]. ISBN: 978-954-524-661-6.
- PALANGURSKI, M., 2011. *Po bulgarskite parlamentarni izbori (1894 – 1913)*. V. Tarnovo: Sv. sv. Kiril i Metodiy [in Bulgarian]. ISBN: 978-954-524-789-7.
- ZHIVKOV, S., 2006. *Nachalo i parvi stapki na dvizhenieto za izbiratelni prava na bulgarskata zhena* [in Bulgarian]. *Literaturen klub – Literary Club* [online]. 9(102). ISSN: 1313-4124. Available from: <http://litclub.com/library/fil/zhivkov/jeni.html>.
- ZHIVKOV, S., 2018a. *Da badem moderni. Retseptsia na proporsionalnata sistema v Bulgaria v evropeyski i svetoven kontekst (do Parvata svetovna vojna)*. In: I. BAEVA (ed.). *Darzhavnata ideya v modernata epoha*, pp. 80 – 95. Sofia: St. Kliment Ohridski UP [in Bulgarian]. ISBN: 978-954-07-4559-6.
- ZHIVKOV, S., 2018b. *Izborni reformi v revolyutsionno vreme, ili zashto vavedohme zadalzhitelno glasuvane prez 1919 godina*. In: S. ZHIVKOV (ed.). *Istoriyata mezhdu revolyutsiyata i evolyutsiyata*, pp. 143 – 159 [in Bulgarian]. Sofia: St. Kliment Ohridski. ISBN: 978-954-07-4594-7.

- ZHIVKOV, S., 2018c. About The Quantitative Methods In Electoral History, Or How To Measure Electoral Systems. *Istoriya-History*, vol. 26, no. 4, pp. 387 – 401 [in Bulgarian]. ISSN 0861-3710.
- ZHIVKOV, S., 2019. Smesenite sistemi za izbirane na narodni predstaviteli v Bulgaria. Sravnitelnen analiz. In: S. ZHIVKOV & L. KRASTEV (eds.). *Pamet i zabrava v istoriyata*, pp. 274 – 298 [in Bulgarian]. Sofia: St. Kliment Ohridski. ISBN: 978-954-07-4812-2.
- ZHIVKOV, S., 2021. Voyni, diplomatsiya, izbori. Promenite v darzhavnite granitsi i izborniyat protses v Bulgaria (1913 – 1920). In: E. KALINOVA (ed.). *Bulgaria i Balkanite prez XX vek: Vanshna politika i publiczna diplomatsiya*, pp. 32 – 56 [in Bulgarian]. Sofia: St. Kliment Ohridski. ISBN: 978-954-07-5317-1.
- ZHIVKOV, S., 2022. *Proportsionalното predstavitelstvo i izbori i elektoralno zakonodatelstvo v Bulgaria v navecherieto na Parvata svetovna vojna* [in Bulgarian]. Sofia: St. Kliment Ohridski. ISBN: 978-954-07-5490-1.

NEW MONOGRAPH ON THE ELECTORAL HISTORY OF BULGARIA

✉ **Prof. Veselin Yanchev, DSc.**

ORCID iD: 0000-0001-5937-497X

Web of Science Researcher ID: AAL-7002-2021

Faculty of History

Sofia University

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: vkjanchev@uni-sofia.bg